

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ *БУЛІНГ*: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

ASSOCIATIVE FIELD OF BULLYING: PSYCHOLINGUISTIC ASPECT

Сльнікова Н.І.,

orcid.org/0000-0002-5061-8226

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ

Гарюнова Ю.О.,

orcid.org/0009-0002-5597-6345

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

У статті здійснено комплексний психолінгвістичний аналіз феномену булінгу в мовній свідомості сучасних українців. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією міжособистісної агресії в умовах глобальної цифровізації та соціокультурних викликів воєнного стану (2022–2026 рр.). На основі результатів вільного асоціативного експерименту, проведеного серед молоді віком 17–25 років (1589 реакцій), побудовано та інтерпретовано модель асоціативного поля *булінг*.

У ході дослідження ідентифіковано ядерні компоненти поля (*агресія, знущення, школа, біль, страх*), що підтверджує стійку когнітивну прив'язку явища до освітнього середовища та його високу травматичність. Виявлено специфіку приядерної зони та периферії, де зафіксовано зростання питомої ваги асоціатів, пов'язаних із кіберпростором (*інтернет, TikTok*) та інституційними механізмами протидії (*закон, психолог*). Особливу увагу приділено стратегіям вербальної агресії: девальвації особистості, соціальному виключенню (реляційна агресія) і демонстрації влади.

Доведено, що сучасний дискурс булінгу в Україні зазнав суттєвих змін під впливом війни: у периферійній зоні з'явилися нові лексеми-маркери, пов'язані з мовною ідентичністю, регіональним походженням та статусом внутрішньо переміщених осіб. Окреслено гендерну диференціацію сприйняття: чоловічий склад респондентів тяжіє до номінацій прямої фізичної та вербальної агресії, тоді як жіночий – до вербалізації емоційних станів та непрямих форм цькування (*плітки, ізоляція*).

Результати дослідження мають практичне значення для розроблення діагностичних методик виявлення прихованого насильства, лінгвістичної експертизи конфліктних текстів та створення програм психокорекції мовленнєвої поведінки в молодіжному середовищі. Значущість дослідження пов'язана з розширенням емпіричної бази за рахунок міжкультурних і міжмовних порівнянь, поглибленням міждисциплінарної взаємодії (зокрема із психологією, соціологією та медіакомунікаціями), а також із застосуванням цифрових технологій та методів автоматизованого аналізу тексту для раннього виявлення маркерів вербальної агресії.

Ключові слова: булінг, асоціативне поле, мовна свідомість, вербальна агресія, психолінгвістика.

The article carries out a comprehensive psycholinguistic analysis of the phenomenon of bullying in the linguistic consciousness of modern Ukrainians. The relevance of the study is due to the transformation of interpersonal aggression in the conditions of global digitalization and sociocultural challenges of martial law (2022–2026). Based on the results of a free associative experiment conducted among young people aged 17–25 (1589 reactions), a model of the associative field of bullying is constructed and interpreted.

The study identified the core components of the field (*aggression, bullying, school, pain, fear*), which confirms the stable cognitive attachment of the phenomenon to the educational environment and its high traumatic nature. The specificity of the perinuclear zone and periphery was revealed, where an increase in the proportion of associates related to cyberspace (*Internet, TikTok*) and institutional mechanisms of counteraction (*law, psychologist*) was recorded. Particular attention was paid to the strategies of verbal aggression: devaluation of the individual, social exclusion (*relational aggression*) and demonstration of power.

It is proven that the modern discourse of bullying in Ukraine has undergone significant changes under the influence of the war: new lexemes-markers related to linguistic identity, regional origin and the status of internally displaced persons have appeared in the peripheral zone. Gender differentiation of perception is outlined: male respondents tend to nominate direct physical and verbal aggression, while female respondents tend to verbalize emotional states and indirect forms of bullying (*gossip, isolation*). The results of the study have practical significance for the development of diagnostic methods for detecting hidden violence, linguistic examination of conflict texts, and the creation of programs for psychocorrection of speech behavior in the youth environment. The significance of the study is associated with the expansion of the empirical base through cross-cultural and cross-linguistic comparisons, the deepening of interdisciplinary interaction (in particular with psychology, sociology, and media communications), as well as the use of digital technologies and automated text analysis methods for the early detection of markers of verbal aggression.

Key words: bullying, associative field, linguistic consciousness, verbal aggression, psycholinguistics.

Постановка проблеми. Проблема міжособистісної агресії в освітньому та соціальному середовищі на сучасному етапі розвитку суспільства набуває ознак глобальної кризи, що потребує залучення міждисциплінарного інструментарію для її ґрунтовного аналізу. Феномен булінгу, який традиційно розглядався в межах педагогіки, соціології та психології, сьогодні стає об'єктом прискіпливої уваги філологічної науки, зокрема її психолінгвістичного відгалуження. Це зумовлено тим, що будь-який акт агресії, незалежно від його фізичних виявів, неминуче супроводжується або ініціюється мовленнєвою дією, яка відображає глибинні структури мовної свідомості індивіда та колективні стереотипи суспільства. Психолінгвістичний аспект дослідження булінгу дозволяє не лише описати зовнішні форми вербального насильства, а й реконструювати ментальні репрезентації цього явища через побудову асоціативного поля. Такий підхід уможливує виявлення ядерних і периферійних компонентів концепту «булінг», що, своєю чергою, відкриває шлях до розуміння мотиваційних драйверів агресора й емоційних станів жертви.

Зв'язок означеної проблеми з важливими науковими та практичними завданнями є очевидним у контексті розбудови безпечного освітнього простору в Україні. В умовах воєнного стану та масштабних міграційних процесів вербальна агресія трансформується, вбираючи нові соціокультурні коди та претексти для конфліктів. Наукова фіксація асоціативних зв'язків навколо поняття «булінг» дозволяє виявити найбільш болючі точки суспільної свідомості, такі як мовна ідентичність, регіональне походження або соціальний статус, що стають маркерами девіантної комунікації. Із практичної точки зору, результати психолінгвістичного аналізу є критично важливими для розроблення діагностичних методик виявлення прихованого насильства, створення програм психокорекції та лінгвістичної експертизи конфліктних текстів у медіапросторі. Осмислення булінгу як складного психолінгвістичного конструкту сприяє інтеграції української науки в європейський дослідницький простір, де вивчення «дискурсу ворожнечі» і кібербезпеки є пріоритетним напрямком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження булінгу було закладене працями Д. Олвеуса, який у 1990-х роках визначив основні атрибути цього явища: систематичність, умисність і дисбаланс влади [9]. У західній науковій традиції значну увагу приділено когнітивним і біхевіористич-

ним аспектам агресії, що знайшло відображення в інтегрованих теоріях, таких як модель загальної агресії (GAM) [7].

Українська наукова думка активно розвиває лінгвістичний і психолінгвістичний вектори вивчення агресії. Важливими для нашого дослідження є праці О. Селіванової, присвячені когнітивному аналізу мови та структурі концептів у свідомості українців. Дослідниця визначає асоціативний експеримент як «методику досліджень мовних реакцій на слова, чи сполуки (стимули), що виявляє рефлексорні тимчасові зв'язки відчуттів, почуттів, образів, понять і їхніх позначень у ментальному лексиконі носіїв мови з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості» [6, с. 43]. Методологічну основу розвідки В. Неклесової становить корпус онімних асоціатів, залучених до наукового обігу через процедуру вільного асоціативного експерименту [5]. Проблема девіантної комунікації в медіадискурсі та структура асоціативних полів таких понять, як «хейтинг» та «тролінг», висвітлена в дисертаційному дослідженні Н. Єльнікової, що створює базу для порівняльного аналізу споріднених феноменів [2].

Психолінгвістичні особливості вербальної агресії в політичному та медійному дискурсах аналізувалися О. Гаврилів, яка відзначала зростання впливу цифрової культури на психоемоційну сферу особистості [1]. Питання юридичної відповідальності та соціально-психологічних аспектів булінгу в Україні досліджували К. Катеринчук та О. Мацюк, аналізуючи імплементацію антибулінгового законодавства 2018 року [3]. Проте, попри значний масив даних, психолінгвістична специфіка концепту «булінг» у період після 2022 року, коли в українському дискурсі з'явилися нові лексеми-асоціати, пов'язані з війною та біженством, залишається недостатньо вивченою.

Незважаючи на глибоке опрацювання соціальних ознак булінгу, у психолінгвістичному аспекті залишається низка прогалин: недостатньо досліджено ієрархію ядерних асоціацій булінгу в цифрову епоху. Традиційне сприйняття булінгу як суто фізичного чи вербального контакту «обличчям до обличчя» поступово витісняється асоціаціями, пов'язаними з анонімністю, віртуальністю та технічними засобами комунікації. Виділення частотних реакцій, що стосуються кіберпростору, є критичним для розуміння того, як технології змінюють архітектуру мовної свідомості. Потребує також деталізації питання «мовного булінгу» в сучасній Україні. Зміна ставлення до російської мови та виникнення конфліктів на

грунті мовної належності створюють нові сегменти в асоціативному полі, які раніше були периферійними або взагалі відсутніми. Невирішеною частиною проблеми є також відсутність цілісної моделі асоціативного поля «булінг», яка б враховувала гендерні відмінності у вербалізації агресії та віктимного досвіду.

Мета дослідження. Головною метою статті є побудова та багатоаспектний аналіз моделі асоціативного поля *булінг* у мовній свідомості сучасних українців з використанням психолінгвістичного інструментарію.

Виклад основного матеріалу.

Психолінгвістичне дослідження булінгу вимагає звернення до внутрішнього світу мовця, який у лінгвістиці інтерпретується як світ концептів. На думку Л. Молгамової, «Мовна свідомість сприймається як сукупність образів свідомості, формованих і зовнішніх за допомогою мовних засобів – слів, вільних і стійких словосполучень, речень, текстів та асоціативних полів» [4, с. 27]. Асоціативне поле є ідеальним інструментом для такої реконструкції, оскільки воно демонструє не лише словникові дефініції, а й реальні ментальні зв'язки, сформовані досвідом та культурою індивіда.

Вивчення булінгу як психолінгвістичного феномену базується на інтеграції кількох теоретичних парадигм. Когнітивний підхід дозволяє інтерпретувати булінг як процес оброблення й інтерпретації агресивних сигналів, де вікові відмінності відіграють ключову роль у розумінні інтенції кривдника. Психоаналітична теорія, залучена до аналізу, допомагає пояснити несвідомі мотивації, зокрема витіснення власних комплексів через агресивну мову. Екологічна системна теорія У. Бронфенбреннера дозволяє вписати асоціативне поле в ширший контекст: від мікрорівня (сім'я, школа) до макрорівня (культура, державна політика), що особливо важливо для розуміння витоків вербальної агресії [8].

Для збору емпіричного матеріалу традиційно використали вільний асоціативний експеримент, де респондентам запропонували слово-стимул («булінг» або «цькування») і попросили надати першу реакцію, що спадає на думку. Такий метод уможливив виявлення не лише усвідомлених поглядів, а й прихованих установок. У вільному асоціативному експерименті взяли участь респонденти, віком від 17 до 25 років, які сумарно згенерували 1589 реакцій на слово-стимул булінг. Із погляду психолінгвістики цей період відповідає етапу завершення формування мовної особистості та активної соціалізації, коли індивід уже

володіє як теоретичними знаннями про норми комунікації, так і власним емпіричним досвідом (зокрема досвідом перебування в конфліктних середовищах). Основний масив асоціантів становлять курсанти та студенти закладів вищої освіти. Вибір цієї категорії зумовлений тим, що освітнє середовище є релевантним контекстом для актуалізації понять, пов'язаних із девіантною комунікацією. Дослідженням охоплено представників обох статей. Аналіз результатів засвідчив певну гендерну диференціацію: якщо чоловічий склад респондентів тяжіє до абстрактно-узагальнених номінацій, то жіноча частина вибірки демонструє вищий рівень емоційної залученості, що виявляється у вербалізації конкретних прецедентних ситуацій та психотравматичних спогадів. Залучення респондентів вікової категорії 17–25 років дозволило зафіксувати актуальний стан лексику-тезаурусу сучасної молоді. Висока продуктивність асоціантів (надання 4-х і більше реакцій на один стимул) підтверджує, що для цієї вікової групи проблема булінгу не є абстрактним конструктом, а становить частину їхнього «живого» мовного досвіду. Це забезпечує високу репрезентативність отриманих даних і дозволяє екстраполювати результати на загальні тенденції розвитку сучасної мовної комунікації в молодіжному середовищі. Важливим складником об'єктивності експерименту є мовна компетенція респондентів. Усі учасники дослідження є носіями сучасної української літературної мови, що підтверджується їхнім соціальним статусом (здобувачі вищої освіти) і здатністю до структурованого вербального вираження думок. Проте аналіз отриманих реакцій демонструє складну соціолінгвістичну стратифікацію їхнього лексику.

Ядро поля характеризується високою частотністю та стійкістю. До нього входять лексеми: *агресія, знущання, школа, біль, страх, насильство, кривда*. Ці асоціації вказують на те, що в свідомості більшості мовців булінг залишається «шкільним» феноменом, попри його поширення в інших сферах життя. Висока частотність емоційних назв (*біль, страх*) свідчить про глибоку травматичність концепту.

Приядерна зона охоплює асоціації, що деталізують процес: *жертва, приниження, сльози, клас, інтернет, прізвиська, самотність*. Поява інтернету в цій зоні є маркером того, що кібербулінг став невід'ємною частиною загального уявлення про цькування. Лексема *прізвиська* вказує на вербальний характер агресії як найбільш очевидний для сприйняття.

Периферія поля відображає ширший контекст та специфічні форми: *ігнорування, погрози, статус, закон, психолог, вчитель, батьки, TikTok TikTok*. Тут ми бачимо інституційні спроби розв'язання проблеми (закон, психолог) і нові платформи, де розгортається агресія (TikTok).

Вербальна агресія не є хаотичним набором образ; вона підпорядкована певним прагматичним цілям. Психолінгвістичний аналіз дозволяє виокремити кілька домінуючих стратегій, що відображені в асоціаціях мовців. По-перше, це стратегія девальвації особистості. Вона реалізується через використання інвективної лексики, «культурно навантажених інсультів» і негативно оцінних прізвиськ, що атакують фізичну зовнішність, соціально-економічний статус або інтелектуальні здібності жертви. У асоціативному полі це фіксується реакціями *обзивання, висміювання*.

По-друге, стратегія соціального виключення (реляційна агресія). Вона є менш помітною, але надзвичайно травматичною. Асоціації *плітки, ігнорування, бойкот* вказують на використання мови як інструменту руйнування соціальних зв'язків особистості. Реляційний булінг часто виявляється найпоширенішим типом агресії серед підлітків, оскільки він дозволяє агресору зберігати певну соціальну дистанцію та уникати прямого покарання.

По-третє, стратегія залякування та демонстрації влади. Мовленнєві акти в цій стратегії набувають форми прямих погроз або категоричних наказів. Використання граматичних форм імператива в приядерній зоні асоціативного поля *булінг* підкреслює ієрархічний дисбаланс між комунікантами.

Повномасштабна війна внесла радикальні зміни в асоціативний простір українців. Булінг почав асоціюватися з новими формами соціальної напруги. Аналіз даних 2023–2025 років демонструє появу в периферійній зоні асоціацій, пов'язаних із внутрішнім переміщенням і мовною ідентичністю. Зокрема, виявлено феномен мовного булінгу, де об'єктом агресії стають особи через використання ними російської мови в україномовному середовищі або навпаки. Психолінгвістично це відображає процес маркування «чужого» в умовах високого суспільного стресу. Ці асоціації свідчать про те, що булінг в Україні сьогодні часто виходить за межі особистих антипатій і стає інструментом «морального поліціювання» або вираження колективних травм. Це підтверджується зростанням рівня булінгу в великих центрах, таких як Київ, де концентрація переселенців є найвищою.

Психолінгвістичний аспект дослідження неможливий без врахування гендерного фактора. Студіювання демонструють, що дівчата та хлопці використовують різні мовні паттерни для реалізації агресії. Хлопці частіше вдаються до прямого булінгу, що відображається в асоціаціях *бійка, погроза, сила*. Мова хлопців-агресорів спрямована на встановлення домінування та демонстрацію фізичної переваги. Натомість дівчата віддають перевагу непрямому булінгу, де головним інструментом є реляційна агресія. Асоціативне поле дівчат насичене лексемами *плітки, секрети, ізоляція, виключення з групи*. Психолінгвістично це пояснюється гендерною соціалізацією: дівчата орієнтовані на збереження або руйнування соціальних зв'язків, тоді як хлопці – на статус та ієрархію. Цікаво, що в ситуаціях кібербулінгу ці відмінності дещо стираються, оскільки цифрова платформа надає обом статям рівні можливості для вербальної агресії, хоча жінки частіше стають об'єктами сексистських образ та «морального засудження» за зовнішність.

Кожна реакція в асоціативному полі є потенційним мовленнєвим актом. Аналіз вербальних образ у контексті булінгу дозволяє оцінити їхній вплив на адресата. Більшість агресивних висловлювань мають негативні перлокутивні ефекти: виникнення почуття сорому, страху, приниженої гідності та соціальної тривожності. У свідомості мовця булінг асоціюється з «мовчанням» (як реакцією жертви) і «сміхом» (як реакцією агресора та спостерігачів). Це вказує на те, що булінг – це завжди публічне дійство, де мова використовується для створення «театру приниження».

Висновки й перспективи дослідження. Асоціативне поле *булінг* у мовній свідомості сучасних українців є складним когнітивним утворенням, що має чітку ядроно-периферійну структуру. Ядро поля, зосереджене навколо концептів агресії, болю та освітнього середовища, демонструє стійке сприйняття булінгу як деструктивного явища, що супроводжує процес соціалізації. Вербальна агресія є домінуючим способом репрезентації булінгу. Асоціації підтверджують, що мова використовується агресорами як багатофункціональний інструмент: від прямої образи та залякування до тонких маніпуляцій, спрямованих на соціальну ізоляцію жертви. Реляційний булінг, заснований на плітках та ігноруванні, є найбільш «лінгвоінтенсивним» видом агресії. Цифрова епоха та воєнні реалії 2022–2026 років спричинили суттєву трансформацію периферійних зон поля. Поява асоціацій, пов'язаних із мовною належ-

ністю, статусом біженця та регіональним походженням, свідчить про те, що булінг в Україні стає формою реагування на соціальні стреси та інструментом встановлення нових групових кордонів. Кіберпростір, своєю чергою, додає полю ознак анонімності та технічної опосередкованості, змінивши емоційний профіль учасників конфлікту. Виявлено гендерну диференціацію в асоціативному сприйнятті: для чоловічої свідомості булінг частіше пов'язаний із фізичною та прямою вербальною агресією, тоді як для жіночої – з руйнуванням соціальних стосунків та психологічним тиском. Перспективи подальших

розвідок у цьому напрямку полягають у проведенні лонгitudних асоціативних експериментів для відстеження динаміки концепту «булінг» у міру стабілізації соціально-політичної ситуації в Україні. Детальному аналізу асоціативних полів споріднених понять (хейтинг, мобінг, тролінг) для створення цілісної типології девіантної комунікації. Отримані результати можуть бути використані в практичній діяльності психологів, педагогів та медіа-експертів для розроблення ефективних стратегій протидії насильству, що базуються на розумінні глибинних мовних механізмів формування агресивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилів О. Непряма вербальна агресія. *East European Journal of Psycholinguistics*. 6(2). 2019. С. 7–20.
2. Єльнікова Н. І. Мовні засоби реалізації девіантної комунікації в українськомовному медіадискурсі [Текст]: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2024. 217 с.
3. Катеринчук К. В., Мацюк О. Л. Булінг: правові та соціально-психологічні аспекти. *Слово Національної школи суддів України*. № 3 (32). 2020. С. 113–124.
4. Молгамова Л. О. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник*. Серія : Філологія. Вип. 2. 2023. С. 26–29.
5. Неклесова В. Ю. Зворотний онімний асоціативний словник (на матеріалі вільного асоціативного онімного експерименту з іспаномовними респондентами). *Записки з ономастики*. 2019. Вип. 22. С. 98–108.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Anderson C., Bushman B. Human Aggression. *Annual Review of Psychology*. 2002. Vol. 53. P. 27–51.
8. Bronfenbrenner U. Ecological models of human development. In T. Husen & T. Postlethwaite (Eds.). *The International Encyclopedia of Education 4th Edition*. Pergamon. 1994. Volume 3. P. 1643–1647.
9. Olweus D. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*. 1997. 12(4). P. 495–510.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026